

Ewa Trojanowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-0481-4218

ewa.trojanowska@mail.umcs.pl

Kinga Bury

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

ORCID: 0009-0002-9320-9200

kingabury4@gmail.com

Rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy domowej w toku programu resocjalizacyjnego „Mediacje po wyroku”

Developing Readiness for Redress of the Perpetrators of Domestic Violence in the Course of the Social Rehabilitation Programme “Post-Sentence Mediation”

ABSTRAKT

Przedstawiony artykuł ma charakter badawczy i podejmuje tematykę rozwijania gotowości do zadośćuczynienia osób odbywających karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa określonego w art. 207 k.k. Potrzeba podjęcia takiego zagadnienia wynika z poszukiwania skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych różnych grup sprawców przestępstw, w tym zęciana się nad osobą najbliższą. Celem badań własnych było określenie, w jakim zakresie możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy domowej w toku programu resocjalizacyjnego „Mediacje po wyroku”. Badania zostały przeprowadzone na terenie jednego z zakładów karnych w Polsce. Uzyskane wyniki badań ilościowych wskazują, że u uczestników programu nie stwierdzono istotnych statystycznie zmian w zakresie zwiększenia gotowości do zadośćuczynienia, poczucia odpowiedzialności czy empatii emocjonalno-poznawczej. Odnotowano jednak spadek średnich wyników w zakresie umiejętności przyjmowania perspektywy innych ludzi. Jednakże wyniki badań o charakterze jakościowym pokazują, że badani są gotowi do podjęcia działań naprawczych wobec osób pokrzywdzonych. Oznacza to, że nie można jednoznacznie stwierdzić, czy możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia u sprawców przemocy domowej odbywających karę pozbawienia wolności. Należy poszukiwać i prowadzić skuteczne oddziaływania resocjalizacyjne

w tej grupie ukierunkowane na kształtowanie poczucia odpowiedzialności, które jest nie tylko związane z udziałem w mediacji po wyroku, ale przede wszystkim z celem wykonywania kary pozbawienia wolności.

Słowa kluczowe: zadośćuczynienie; mediacje po wyroku; program resocjalizacyjny; sprawcy przemocy domowej; osoby odbywające karę pozbawienia wolności; skuteczność programów resocjalizacyjnych

WPROWADZENIE

Przemoc domowa powoduje wiele negatywnych konsekwencji nie tylko dla osób, które doświadczają, stosują lub są świadkami zachowań przemocowych, ale również dla całego społeczeństwa, np. w wymiarze ekonomicznym. W związku z tym przemoc, która występuje w rodzinie, jest problemem społecznym i dlatego tak ważne jest zajmowanie się nią. Podobnie jak w przypadku innych czynów przestępnych również tutaj występuje tzw. ciemna liczba tego przestępstwa. Sprawcy przemocy domowej najczęściej skazywani są za popełnienie przestępstwa określonego w art. 207 § 1 Kodeksu karnego (dalej: k.k.), który mówi: „Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”¹. Dostępne statystyki prowadzone przez Komendę Główną Policji wskazują, że w 2020 roku odnotowano 16 259 stwierdzonych przestępstw określonych w art. 207 § 1 k.k.² Warto podkreślić, że przedstawione powyższej dane stanowią informację sprzed 4 lat.

Skalę tego zjawiska obrazują także statystyki prowadzone w ramach procedury Niebieskie Karty. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13 września 2023 roku „wszczęcie procedury następuje z chwilą wypełnienia formularza Niebieskiej Karty w przypadku uzasadnionego podejrzenia stosowania przemocy domowej lub zgłoszenia dokonanego przez świadka przemocy domowej”³. W powyższym formularzu wskazuje się wszystkie osoby doznające przemocy domowej i wszystkie osoby stosujące przemoc domową⁴. Podejmowane działania interwencyjne mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobie doznającej przemocy domowej⁵. Zgodnie z informacjami zawartymi w statystykach prowadzonych przez Komendę Główną Policji liczba formularzy wszczynających procedurę Niebieskiej Karty w 2023

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

² Główna Komenda Policji, *Statystyka lata 1999–2020 roku*, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwno-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> [dostęp: 22.06.2024].

³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (t.j. Dz.U. 2023 r. poz. 1870).

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

roku wynosiła 54 029⁶. Niepokojąca jest również liczba formularzy dotyczących kolejnych aktów przemocy domowej w trakcie trwającej już procedury, która stanowi 8141 przypadków⁷. Według statystyk Komendy Głównej Policji najliczniejszą grupę stosujących przemoc domową stanowią mężczyźni. Ich liczba wynosi 55 225⁸. Prowadzone badania wskazują, że stosowanie przemocy często występuje, gdy sprawca znajduje się pod wpływem alkoholu. Liczba tych osób w 2023 roku wynosiła 28 079⁹. W 2023 roku 358 osób stosujących przemoc było pod działaniem środka psychoaktywnego innego niż alkohol¹⁰. Natomiast 134 sprawców znajdowało się zarówno pod wpływem alkoholu, jak i środków podobnie działających¹¹. Nie wszyscy sprawcy przemocy, którzy zostają objęci pomocą w ramach procedury Niebieskie Karty, zostają skazani za popełnienie przestępstwa. Co więcej, zalewie część z nich odbywa karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Dane zawarte w statystykach prowadzonych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej wskazują, że na dzień 31 grudnia 2023 roku skazanych z art. 207 k.k. ogółem było 3962¹². Na podstawie przedstawionych powyżej danych można stwierdzić, że przemoc domowa jest często występującym w Polsce problemem społecznym.

Mediacje w sprawach karnych w Polsce nie są prowadzone zbyt często, np. w 2023 roku przeprowadzono 3459 takich postępowań¹³. Jednakże to właśnie w przypadku znęcania się nad osobą najbliższą, w sytuacji podejrzenia lub oskarżenia o popełnienie przestępstwa określonego w art. 207 k.k. dane sprawy kierowane są najczęściej do mediacji¹⁴.

Mediacja karna w polskim prawie funkcjonuje już od ponad 25 lat¹⁵. Jest metodą rozwiązywania sporów, która powstała w wyniku przestępstwa, między osobą pokrzywdzoną a podejrzaną/oskarżoną. Cechuje ją dobrowolność i poufność. Cały proces dochodzenia do porozumienia prowadzony jest przez bezstronnego i neutralnego

⁶ Główna Komenda Policji, Formularz III/8, Sprawozdanie z podjętych przez policję działań wobec przemocy domowej dotyczące procedury „Niebieskie Karty”, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html> [dostęp: 22.06.2024].

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, Warszawa, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 23.06.2024].

¹³ *Mediacje karne w latach 1998–2023*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 8.11.2024].

¹⁴ E. Zielińska, J. Klimczak, *Zakres stosowania mediacji w sprawach karnych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020.

¹⁵ G. Skrobotowicz, *Mediacja karna w Polsce – ponad dwadzieścia lat działania instytucji – próba oceny*, [w:] *Mediacja: od rozmowy do porozumienia*, red. M. Romanowski, Warszawa 2022, s. 61–78.

mediatora¹⁶. Według Rekomendacji nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 roku mediacja pomiędzy sprawcą a osobą pokrzywdzoną przynosi wiele korzyści dla obu stron¹⁷. Dla osoby pokrzywdzonej danym przestępstwem jest to możliwość otrzymania osobistych przeprosin, wyjaśnień przyczyn podjętego zachowania, a także wyrażenia własnych uczuć względem dokonania czynu zabronionego, co bezpośrednio może się przyczynić do złagodzenia nieprzyjemnych emocji towarzyszących zaistniałej sytuacji¹⁸. Kolejnym ważnym aspektem z perspektywy osoby pokrzywdzonej jest szansa na negocjowanie zadośćuczynienia zgodnego z jej własnymi potrzebami, co może mieć pozytywny wpływ na proces pogodzenia się ze skutkami przestępstwa¹⁹. Natomiast sprawca danego przestępstwa w procesie mediacji ma możliwość nie tylko przedstawienia własnej perspektywy i przeproszenia, ale także otrzymuje szansę na empatyczne spojrzenie na osobę pokrzywdzoną²⁰. Pozwala to na bezpośrednie zaangażowanie się we wspólne poszukiwanie satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu, co w konsekwencji daje szansę na odbudowanie relacji ze społecznością²¹. Osoba pokrzywdzona i jej potrzeby zajmują ważne miejsce w sprawiedliwości naprawczej. Sprawca przestępstwa ma możliwość naprawienia wyrządzonych szkód i krzywd, a tym samym przejęcia odpowiedzialności za swój czyn. Wszelkie podjęte działania mają na celu poprawę relacji społecznych²².

Prowadzenie mediacji w przypadku przestępstw związanych z przemocą domową budzi wiele emocji. Od lat prowadzone są na tym gruncie liczne dyskursy. Przeciwnicy przeprowadzania mediacji w przypadku omawianego przestępstwa podnoszą, że z uwagi na brak równowagi sił pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym godzi w jedną z podstawowych zasad mediacji, tj. bezstronność. Może także wpływać na znaczne osłabienie zdolności negocjacyjnych osoby doznającej przemocy, w wyniku czego sprawca może nie wykazywać gotowości do uwzględnienia potrzeb i interesów drugiej strony²³. Natomiast zwolennicy podjęcia próby przeprowadzenia przez proces mediacyjny skonfliktowanych stron w sytuacji przemocy domowej opierają swoją argumentację na prowadzonych badaniach w Anglii, Austrii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych oraz w Afryce Południowej. Wyniki tych badań

¹⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> [dostęp: 7.11.2024].

¹⁷ Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² M. Płatek, *Teoria sprawiedliwości naprawczej*, [w:] *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Warszawa 2005.

²³ E. Zielińska, *Mediacja w sprawach karnych o przemoc w rodzinie – skala i efektywność w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2017.

wskazują, że zgodnie z założeniami sprawiedliwości naprawczej mediacja w omawianym przypadku może doprowadzić do wzmocnienia osoby pokrzywdzonej, a także daje szansę na rozliczenie sprawcy przemocy z popełnionych przestępstw, co ma szczególne znaczenie w uświadomieniu sobie przez niego popełnionych błędów i wyrządzonych krzywd²⁴. Warte przytoczenia są również wnioski z przeprowadzonych badań przez G. Skrobotowicza, które wskazują, że mediacja w sprawach z art. 207 k.k. stanowi „istotne, a w wielu przypadkach wręcz konieczne, narzędzie alternatywnego i konsensualnego rozwiązania konfliktu. Z uwagi na charakter przestępstw i dotkniętych nimi ludzi, bliskich sobie, spotkania i rozmowy przeprowadzone w ramach dyskursu mediacyjnego mogą osiągnąć zdecydowanie lepsze rezultaty niż tylko sformalizowane wymierzenie sprawiedliwości «z ławy sędziowskiej»”²⁵. Kolejnym ważnym aspektem jest szansa na wypracowanie podczas mediacji takiego porozumienia, które obie strony będą w stanie realnie zrealizować²⁶. Przed podjęciem decyzji o wszczęciu procesu mediacyjnego bezwzględnie należy wziąć pod uwagę poniesione szkody fizyczne i psychiczne przez osobę pokrzywdzoną przestępstwem. Istotne jest, aby pamiętać o przeciwwskazaniach do podjęcia mediacji przez strony, takich jak problemy w zakresie zdrowia psychicznego, patologiczna zazdrość czy nadmierna roszczeniowość²⁷.

Jak pokazują statystyki prowadzone przez Komendę Główną Policji, znaczna liczba sprawców przemocy domowej w trakcie stosowania przemocy znajdowała się pod wpływem alkoholu lub innych środków psychoaktywnych. Z uwagi na powyższe w pierwszej kolejności należy wdrożyć oddziaływania terapeutyczne wobec tej grupy. W zakładach karnych zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 roku w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych możliwe jest odbycie pełnowymiarowej terapii spełniającej kryteria podstawowej psychoterapii uzależnień zarówno dla skazanych uzależnionych od alkoholu, jak i innych środków psychoaktywnych. W przypadku braku możliwości skierowania skazanego do oddziału terapeutycznego mogą zostać zrealizowane oddziaływania w ramach Krótkiej Interwencji zgodnie z § 21 pkt 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości²⁸. Kolejnym istotnym elementem jest wdrożenie oddziaływań z zakresu korekcyjno-edukacyjnego. W zakładach karnych dostępne są programy resocjalizacyjne. Są to Trening Zastępowania Agresji, Model Duluth oraz Stop Przemocy – Druga

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ G. Skrobotowicz, *Mediacja w sprawach o przemoc w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3, s. 96.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ E. Zielińska, *op. cit.*

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (t.j. Dz.U. 2003 Nr 151, poz. 1468 i 1469 ze zm.).

Szansa, a także inne programy opracowane przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. Objęcie skazanego za przestępstwo związane z przemocą domową odpowiednio dostosowanymi oddziaływaniami jest kluczowe w procesie budowania społecznie pożądaných postaw, kształtowania poczucia odpowiedzialności oraz woli współdziałania, o którym mówi cel wykonywania kary pozbawienia wolności określony w art. 67 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej: k.k.w.). Bez objęcia skazanego adekwatnymi oddziaływaniami, ukierunkowanymi na właściwe przygotowanie do spotkania z osobą pokrzywdzoną w wyniku przestępstwa, proces mediacji nie będzie możliwy do przeprowadzenia. Warto pamiętać, że praca nad deficytami skazanych jest czasochłonna i wymaga właściwego zaangażowania nie tylko ze strony osadzonego, ale również realizatorów programów i innych oddziaływań.

Reasumując, odpowiednie przygotowanie sprawców przestępstw do podjęcia dialogu z osobą pokrzywdzoną jest złożonym i ważnym procesem. Podłoże zachowań agresywnych wiążących się z przemocą jest wieloczynnikowe, w związku z czym w równie zróżnicowany i wieloaspektowy sposób należy do nich podejść. Mając na uwadze długofalowe pozytywne efekty mediacji, dobranie odpowiednich oddziaływań wydaje się kluczowe w pracy nad bardziej satysfakcjonującymi relacjami międzyludzkimi.

Celem artykułu jest przedstawienie możliwości rozwijania gotowości do zadośćuczynienia osób odbywających karę pozbawienia wolności na podstawie art. 207 k.k., tj. za przestępstwo znęcania się nad osobą najbliższą.

Podstawą udziału w mediacjach w sprawach karnych, w tym po wyroku, jest gotowość do zadośćuczynienia. Jest ona rozumiana jako zamiar sprawcy do podjęcia działań naprawczych, które zrekomensują straty i/lub krzywdy, których doznała osoba pokrzywdzona²⁹. Niezbędnym aspektem jest także poczucie odpowiedzialności³⁰. Z kolei uwarunkowaniem gotowości do zadośćuczynienia jest empatia, zwłaszcza jej wymiar poznawczy, na co wskazują wyniki badań³¹. Im wyższe zdolności empatyczne, tym większa gotowość do podjęcia działań naprawczych.

²⁹ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Lublin 2015.

³⁰ E. Trojanowska, *Gotowość do zadośćuczynienia a poczucie własnej skuteczności sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2023, nr 4(42), s. 207–221.

³¹ A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia...*; A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017; E. Trojanowska, *Gotowość do zadośćuczynienia a empatia u osób odbywających karę pozbawienia wolności – komunikat z badań*, „Kultura i Wychowanie” 2017, nr 12, s. 11–22.

METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA BADAŃ WŁASNYCH

Głównym celem badań własnych było określenie, na ile możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy domowej w toku programu resocjalizacyjnego „Mediacje po wyroku”.

Program resocjalizacyjny „Mediacje po wyroku” był realizowany w Zakładzie Karnym w Tarnowie w okresie od stycznia 2024 roku do marca 2024 roku raz w tygodniu w wymiarze 2 godzin dydaktycznych w ramach programu „Koncepcja rozwoju idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji w Służbie Więziennej”, który jest finansowany w ramach projektu „Pilotażowe kompleksy penitencjarne” Norweskigo Mechanizmu Finansowego. W ramach projektu po zakończonym programie resocjalizacyjnym uczestnicy mogli wziąć udział w spotkaniu z mediatorem oraz złożyć wniosek o przeprowadzenie mediacji.

Autorkami programu resocjalizacyjnego „Mediacje po wyroku”, który jest rekomendowany przez Centralny Zarząd Służby Więziennej, są A. Lewicka-Zelent i E. Trojanowska. W jednostkach penitencjarnych program ten jest realizowany przez funkcjonariuszy, którzy zostali do tego przygotowani w toku szkolenia specjalistycznego zorganizowanego przez Centralny Zarząd Służby Więziennej. Program „Mediacje po wyroku” składa się z 30 godzin dydaktycznych, których tematyka obejmuje np. rozwijanie empatii czy poczucia odpowiedzialności. Celem głównym prowadzonego oddziaływania jest zwiększenie gotowości uczestników do zadośćuczynienia, a tym samym przygotowanie ich do udziału w mediacjach po wyroku.

Badania własne zostały przeprowadzone z dwoma pomiarami – początkowym i końcowym w grupie uczestników zajęć.

Problem badawczy brzmi: W jakim zakresie możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy w rodzinie w toku prowadzonego programu resocjalizacyjnego?

Sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie zmiany zaszły u osób biorących udział w programie resocjalizacyjnym w zakresie gotowości do zadośćuczynienia, empatii emocjonalno-poznawczej oraz poczucia odpowiedzialności w czasie prowadzonego programu resocjalizacyjnego?
2. Jakim poziomem ogólnej gotowości do zadośćuczynienia oraz jej składowych, tj. zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego oraz usługowego, a także empatii emocjonalno-materialnej, cechują się badani przed i po zakończeniu programu?
3. Czy uczestnicy programu są skłonni uczestniczyć w mediacji po wyroku oraz w jakiej formie są w stanie zadośćuczynić osobom pokrzywdzonym?

Sformułowano hipotezę do pierwszego pytania szczegółowego: „Przypuszcza się, że mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności po ukończeniu programu «Mediacje po wyroku» będą cechować się większą gotowością do zadośćuczynienia,

empathią emocjonalno-poznawczą, a także większym poczuciem odpowiedzialności w porównaniu do pierwszego pomiaru dokonanego przed rozpoczęciem zajęć”.

W programie wzięło udział 10 mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa określonego w art. 207 k.k. zróżnicowanych wiekowo, tj. najmłodszy miał 28 lat, a najstarszy 68. Czterech badanych legitymowało się wykształceniem podstawowym, tyle samo osób zawodowym, a dwóch badanych średnim. Grupa objęta badaniami nie jest także homogeniczna pod względem długości pobytu w zakładzie karnym. Przed rozpoczęciem programu podczas pierwszego pomiaru dwie osoby przebywały w jednostce penitencjarnej nie dłużej niż 6 miesięcy, kolejne cztery nie dłużej niż rok. Jeden mężczyzna odbywał karę pozbawienia wolności od prawie 1,5 roku, a kolejny od 2 lat. Dwóch badanych przebywało w zakładzie karnym od 5 lat. Połowa uczestników zajęć odbywa karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym dla skazanych po raz pierwszy, a pozostali dla recydywistów penitencjarnych. Wszyscy przebywają w zakładzie karnym typu zamkniętego, z czego siedem osób w systemie programowanego oddziaływania, a trzy w systemie zwykłym. Osiem osób deklaruje, że dotyczy ich problem uzależnienia, w tym po sześć osób wskazuje na alkohol i nikotynę, a po jednej na hazard i narkotyki. Dobór osób do udziału w programie, a tym samym w badaniach, był celowy, a liczebność grupy bardzo mała, co powoduje, że nie jest reprezentatywna.

W badaniach własnych wykorzystano następujące narzędzia: Skalę Gotowości do Zadośćuczynienia (SGZ) A. Lewickiej-Zelent; Indeks Reaktywności Interpersonalnej M. Davisa w polskiej adaptacji A. Lewickiej, Skalę Poczucia Odpowiedzialności R. Derbisa oraz kwestionariusz ankiety autorstwa A. Lewickiej-Zelent i E. Trojanowskiej.

Analizy statystyczne zostały przeprowadzone z wykorzystaniem SPSS Statistics 29. Ze względu na małą liczebność grupy zastosowano test nieparametryczny.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

W celu określenia gotowości do zadośćuczynienia wykorzystano Skalę Gotowości do Zadośćuczynienia. Do oceny empatii posłużono się Indeks Reaktywności Interpersonalnej, natomiast z wykorzystaniem Skali Poczucia Odpowiedzialności określono poczucie odpowiedzialności badanych osób. Do oceny zmian w badanej grupie między pomiarem dokonany przed rozpoczęciem zajęć, a po ich zakończeniu zastosowano test nieparametryczny Wilcoxon.

Tabela 1. Analiza porównawcza wyników zmiennych w grupie uczestników programu (pomiar I–II)

Skale		Uczestnicy programu			
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Para 1	IRI-1	47,90	6,90	-1,072	ni.
	IRI-2	50,30	9,39		
	IRI-2-IRI-1	2,40	7,48		
Para 2	F-1	11,00	3,80	-1,177	ni.
	F-2	12,60	5,68		
	F-2-F-1	1,60	4,24		
Para 3	ER-1	12,70	5,45	-0,513	ni.
	ER-2	14,50	5,03		
	ER-2-ER-1	1,80	6,28		
Para 4	EO-1	7,20	3,61	-0,416	ni.
	EO-2	7,50	4,19		
	EO-2-EO-1	0,30	5,96		
Para 5	PP-1	17,00	4,02	-2,226	0,026*
	PP-2	15,70	4,39		
	PP-2-PP-1	-1,30	1,63		
Para 6	SPO-1	16,00	3,80	-0,574	ni.
	SPO-2	16,10	3,75		
	SPO -2- SPO -1	0,10	3,75		
Para 7	ZEMSGZ-1	22,20	5,55	-0,105	ni.
	ZEMSGZ-2	22,30	5,51		
	ZEMSGZ-2-ZEMSGZ-1	0,10	3,81		
Para 8	ZUSGZ-1	13,40	3,97	-0,271	ni.
	ZUSGZ-2	13,90	2,80		
	ZUSGZ-2-ZUSGZ-1	0,50	3,53		
Para 9	SGZ-1	35,60	6,88	0,000	ni.
	SGZ-2	36,20	7,45		
	SGZ-2-SGZ-1	0,60	5,96		

Objaśnienia: IRI – empatia ogólna; F – fantazja; ER – empatyczne reagowanie w sytuacjach trudnych; EO – empatyczna odpowiedź na negatywne przeżycia innych; PP – przyjmowanie punktu widzenia innych ludzi; SPO – Skala Poczucia Odpowiedzialności; SGZ – Skala Gotowości do Zadośćuczynienia; ZEMSGZ – Gotowość do Zadośćuczynienia Emocjonalno-Materialnego; ZUSGZ – Gotowość do Zadośćuczynienia Usługowego; 1 – pomiar I; 2 – pomiar II; 2-1 – różnica między drugim a pierwszym pomiarem, * $p < 0,05$.

Źródło: badania własne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że nie odnotowano istotnych statycznie zmian w badanej grupie pomiędzy pomiarem dokonany przed rozpoczęciem zajęć a tym przeprowadzonym po ich zakończeniu w zakresie empatii emocjonalno-poznawczej oraz jej składowych, tj. fantazji, empatycznego reagowania w sytuacjach trudnych i empatycznej odpowiedzi na negatywne przeżycia innych, a także poczucia odpowiedzialności, ogólnej gotowości do zadośćuczynienia, gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego oraz usługowego. Z kolei w odniesieniu do jednej z podskal empatii – umiejętności przyjmowania perspektywy innych ludzi, stwierdzono, że nastąpił istotnie statystyczny spadek średnich wyników tej zmiennej w badanej grupie.

Zarówno Skala Gotowości do Zadośćuczynienia, jak i Indeks Reaktywności Interpersonalnej posiadają normy stenowe, dzięki czemu możliwe było określenie poziomu badanych zmiennych u uczestników programu w obu pomiarach.

Tabela 2. Różnice poziomów w zakresie gotowości do zadośćuczynienia oraz w grupie uczestników zajęć przed rozpoczęciem zajęć oraz po ich zakończeniu (pomiar I–II)

Skale		GE					
		Pomiar I		Pomiar II		Z	p
		N	%	N	%		
SGZ	poziom niski	4	40,00	4	40,00	-0,378	ni.
	poziom średni	3	30,00	2	20,00		
	poziom wysoki	3	30,00	4	40,00		
ZEMSGZ	poziom niski	6	60,00	6	60,00	0,000	ni.
	poziom średni	2	20,00	2	20,00		
	poziom wysoki	2	20,00	2	20,00		
ZUSGZ	poziom niski	2	20,00	-	-	-0,816	ni.
	poziom średni	1	10,00	3	30,00		
	poziom wysoki	7	70,00	7	70,00		
IRI	poziom niski	-	-	-	-	-0,577	ni.
	poziom średni	5	50,00	5	50,00		
	poziom wysoki	5	50,00	5	50,00		

Źródło: badania własne.

Zarówno w pierwszym, jak i drugim pomiarze cztery osoby wykazywały niski poziom gotowości do zadośćuczynienia. Przed rozpoczęciem zajęć trzech mężczyzn, a po ich zakończeniu dwóch, było gotowych w stopniu przeciętnym zadośćuczynić innym. Z kolei wysoki poziom gotowości do podjęcia działań naprawczych cechował w pierwszym pomiarze trzech, a w drugim czterech badanych. Siedem osób w obu badaniach wykazywało wysoki poziom gotowości do podjęcia działań naprawczych o charakterze usługowym. Zmiany te nie są istotne statystycznie.

Poziom gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego uczestników programu przed rozpoczęciem zajęć i po ich zakończeniu był taki sam. Sześć osób cechowało się niską gotowością do podjęcia działań naprawczych o tym charakterze, a po dwie odpowiednio średnim i wysokim. Również poziom empatii emocjonalno-poznawczej badanych nie uległ zmianie. Połowa ankietowanych deklaruje wysoki poziom empatii emocjonalno-poznawczej, a pozostałe osoby – średni.

Po zakończeniu programu siedmiu z dziesięciu uczestników deklaruje, że są gotowi uczestniczyć w mediacji po wyroku. Uzasadniają oni następująco swoje stanowisko:

- „zależy mi na tym, by się w jakiś sposób porozumieć”;
- „wiem, że nie pomogłem poszkodowanemu”;
- „jest to skuteczne”;
- „chciałbym przeprosić poszkodowanego, naprawić szkodę, poprosić o przebaczenie oraz szansę, każdy zasługuje na drugą szansę”;

- „to całkiem niezły sposób na naprawę relacji międzyludzkich”;
- „chciałbym pogodzić się z pokrzywdzonym”.

Jeden badanych wprost wskazał na swoją instrumentalną motywacją, pisząc: „może będę miał z tego korzyści”.

Ponadto badani twierdzą, że podczas tego rodzaju mediacji mogliby zaoferować osobie pokrzywdzonej: swój udział w terapii, „przeproszenie”, „przeprosiny, obiecać miłość, opiekę, o drugą szansę poprosić”, „pieniądze oraz przeprosiny”, „leczenie odwykowe alkoholowe – to by rozwiązało konflikt między nami” oraz „pomoc finansowa”.

Jak wynika z przedstawionych danych o charakterze jakościowym, u osób badanych nadal należy rozwijać gotowość do zadośćuczynienia, aby nie miała ona jedynie podłoża instrumentalnego, ale wiązała się z rzeczywistym zrozumieniem popełnionego przestępstwa.

WNIOSKI

Głównym celem badań własnych było określenie, na ile możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy domowej w toku programu resocjalizacyjnego „Mediacje po wyroku”.

W obu pomiarach badani przejawiali zróżnicowany poziom ogólnej gotowości do zadośćuczynienia. Przed rozpoczęciem i po zakończeniu zajęć sześć osób nie było gotowych do podjęcia działań naprawczych. W obu pomiarach sześciu uczestników zajęć charakteryzowało się niskim poziomem gotowości do zadośćuczynienia emocjonalno-materialnego, a po dwie odpowiednio średnim i wysokim. Wysoki poziom gotowości do zadośćuczynienia usługowego cechował badanych również przed rozpoczęciem i po zakończeniu zajęć. Nie zmienił się także poziom empatii emocjonalno-poznawczej badanych. U połowy badanych był wysoki, a u reszty średni. Wyniki badań własnych dotyczących gotowości do zadośćuczynienia korespondują z wynikami badań E. Trojanowskiej³² w grupie sprawców przemocy w rodzinie odbywających karę pozbawienia wolności.

Jednocześnie większość badanych – siedmiu z dziesięciu – deklaruje, że jest gotowa uczestniczyć w mediacjach po wyroku z udziałem osoby pokrzywdzonej i jest w stanie zaproponować im konkretne formy zadośćuczynienia.

Na podstawie przeprowadzonych analiz statystycznych należy stwierdzić, że badane osoby nie cechują się po zakończeniu programu większą gotowością do zadośćuczynienia i empatią oraz większym poczuciem odpowiedzialności. W związku z tym założona hipoteza nie została potwierdzona w całości.

³² E. Trojanowska, *Gotowość do zadośćuczynienia sprawców przemocy w rodzinie jako podstawa do udziału w mediacjach po wyroku*, „Probacja” 2020, nr 1, s. 119–140.

Jednakże odnotowano w grupie uczestników zajęć istotny statystycznie spadek średnich wyników w zakresie umiejętności przyjmowania perspektywy innych ludzi pomiędzy pomiarami. Wynik ten może zaskakiwać, jednakże w toku treningu rozwijania empatii możliwe jest, że na danym etapie następuje zmniejszenie zdolności empatycznych. Najprawdopodobniej, gdyby program był realizowany przez dłuższy czas, uzyskano by zupełnie inne wyniki w tym aspekcie.

Uzyskane wyniki badań własnych są odmienne od tych otrzymanych przez A. Lewicką-Zelent oraz E. Trojanowską³³, które wskazują, że możliwe jest u osób odbywających karę pozbawienia wolności rozwijanie zarówno empatii, jak i zadośćuczynienia w toku prowadzonego programu resocjalizacyjnego przygotowującego do udziału w mediacjach po wyroku. Najprawdopodobniej jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest rodzaj popełnionego przestępstwa, który różnicuje badane grupy.

Brak zmian w zakresie gotowości do zadośćuczynienia, poczucia odpowiedzialności i empatii może wynikać nie tylko ze zbyt krótkiego, jak dla tej grupy, czasu trwania programu, ale również z liczebności grupy. Badana grupa obejmowała 10 osób, co spowodowało, że do analiz ilościowych można wykorzystać statystyczne testy nieparametryczne, które nie uchwycą zachodzących zmian w dostatecznym stopniu. Inną potencjalną przyczyną jest zbyt wczesny udział w programie. Przygotowanie do mediacji po wyroku powinno stanowić jedno z ostatnich oddziaływań skierowanych do sprawców przemocy domowej. W pierwszej kolejności powinni oni uczestniczyć w terapii uzależnień, jeśli zdiagnozowano u nich taką chorobę, a następnie w programie korekcyjno-edukacyjnym. Również inne formy oddziaływań penitencjarnych, w postaci pracy czy udziału w innych programach resocjalizacyjnych, jest pożądanym, aby kształtować poczucie odpowiedzialności osadzonych. Dopiero po zrealizowaniu wskazanych etapów zasadne jest zaproponowanie sprawcy przemocy domowej udziału w programie resocjalizacyjnym „Mediacje po wyroku”.

Podsumowując, należy stwierdzić, że nie można jednoznacznie rozstrzygnąć, czy i na ile możliwe jest rozwijanie gotowości do zadośćuczynienia sprawców przemocy w rodzinie w toku prowadzonego programu resocjalizacyjnego. Wyniki badań ilościowych nie potwierdzają, że u uczestników nastąpił wzrost gotowości do zadośćuczynienia, jednakże dane jakościowe wskazują, że większość osób biorących udział w programie po jego zakończeniu jest gotowa do udziału w mediacji po wyroku i są w stanie zaproponować konkretne formy zadośćuczynienia pokrzywdzonym nie tylko materialne, ale także usługowe i emocjonalne. W związku z tym, aby faktycznie móc określić skuteczność rozwijania gotowości

³³ A. Lewicka-Zelent, E. Trojanowska, *Rozwijanie empatii u osób skazanych za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty – zagrożenia – perspektywy*, red. J. Michalski, A. Lewandowski, M. Wolińska, Pułtusk 2019; A. Lewicka-Zelent, E. Trojanowska, *Skuteczność autorskiego programu mediacyjnego w zakresie zwiększania gotowości do zadośćuczynienia u skazanych mężczyzn*, „Resocjalizacja Polska” 2022, nr 24, s. 275–288.

do zadośćuczynienia w tej grupie, należy sprawdzić, czy rzeczywiście zgodnie z deklaracjami wzięli udział w mediacji i czy w sytuacji, gdy została podpisana ugoda, zawarte w niej rozwiązania zostały przez sprawcę przemocy zrealizowane, a poczucie bezpieczeństwa osoby pokrzywdzonej zwiększyło się.

Jednocześnie należy podkreślić, że osoby z tej grupy potrzebują kontynuowania prowadzenia oddziaływań ukierunkowanych na kształtowanie poczucia odpowiedzialności, które jest nie tylko podstawą udziału w mediacjach po wyroku, ale także celem wykonywania kary pozbawienia wolności.

Ze względu na liczebność grupy nie jest ona reprezentatywna i nie można uzyskanych wyników uogólniać na całą populację więźniów odbywających karę pozbawienia wolności za znęcanie się nad członkiem rodziny lub inną bliską osobą. Jest to ograniczenie badań własnych. Prowadzone badania mają charakter eksploracyjny i powinny być kontynuowane w większych grupach.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Główna Komenda Policji, Formularz III/8, Sprawozdanie z podjętych przez policję działań wobec przemocy domowej dotyczące procedury „Niebieskie Karty”, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/201373,Przemoc-w-rodzynie-dane-od-2012-roku.html> [dostęp: 22.06.2024].
- Główna Komenda Policji, Statystyka lata 1999–2020 roku, <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> [dostęp: 22.06.2024].
- Lewicka-Zelent A., *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017.
- Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Rozwijanie empatii u osób skazanych za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty – zagrożenia – perspektywy*, red. J. Michalski, A. Lewandowski, M. Wolińska, Pułtusk 2019.
- Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Skuteczność autorskiego programu mediacyjnego w zakresie zwiększania gotowości do zadośćuczynienia u skazanych mężczyzn*, „Resocjalizacja Polska” 2022, nr 24, <https://doi.org/10.22432/pjsr.2022.24.48>.
- Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, Lublin 2015.
- Mediacje karne w latach 1998–2023*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wie-loletnie/> [dostęp: 8.11.2024].
- Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, *Roczna informacja statystyczna za rok 2023*, Warszawa, <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka> [dostęp: 23.06.2024].
- Ministerstwo Sprawiedliwości, *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/postepowanie-mediacyjne-w-sprawach-karnych> [dostęp: 7.11.2024].
- Płatek M., *Teoria sprawiedliwości naprawczej*, [w:] *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajsta, Warszawa 2005.
- Skrobotowicz G., *Mediacja karna w Polsce – ponad dwadzieścia lat działania instytucji – próba oceny*, [w:] *Mediacja: od rozmowy do porozumienia*, red. M. Romanowski, Warszawa 2022.
- Skrobotowicz G., *Mediacja w sprawach o przemoc w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 3.

- Trojanowska E., *Gotowość do zadośćuczynienia a empatia u osób odbywających karę pozbawienia wolności – komunikat z badań*, „Kultura i Wychowanie” 2017, nr 12.
- Trojanowska E., *Gotowość do zadośćuczynienia a poczucie własnej skuteczności sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2023, nr 4(42), <https://doi.org/10.17951/lrp.2023.42.4.207-221>.
- Trojanowska E., *Gotowość do zadośćuczynienia sprawców przemocy w rodzinie jako podstawa do udziału w mediacjach po wyroku*, „Probacja” 2020, nr 1, <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.3044>.
- Zielińska E., Klimczak J., *Zakres stosowania mediacji w sprawach karnych w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2020.
- Zielińska E., *Mediacja w sprawach karnych o przemoc w rodzinie – skala i efektywność w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2017.

AKTY PRAWNE

- Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (t.j. Dz.U. 2003 r. Nr 151, poz. 1468 i 1469 ze zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (t.j. Dz.U. 2023 r. poz. 1870).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

ABSTRACT

The presented article is of a research nature and undertakes the topic of developing readiness for redress of the persons serving the penalty of deprivation of liberty for committing an offence specified in Article 207 of the Polish Criminal Code. The need to address such an issue stems from the quest for effective social rehabilitation interactions for different groups of perpetrators of the offences, including the abuse of a loved one. The aim of author's own research was to determine to what extent it is possible to develop the readiness for redress of the perpetrators of domestic violence in the course of the social rehabilitation programme “Post-sentence mediation”. The research was conducted on the premises of one of the penal institutions in Poland. The obtained quantitative research results indicate that no statistically significant changes were found in the participants of the programme in terms of the increased readiness for redress, a sense of responsibility or emotional and cognitive empathy. Nonetheless, a decrease in the average scores concerning the ability to take other people's perspectives was reported. At the same time, the qualitative research results show that the respondents are ready to take corrective measures towards the aggrieved persons. This means that it is not possible to unequivocally conclude whether it is possible to develop readiness for redress of the perpetrators of domestic violence serving a penalty of deprivation of liberty. Effective social rehabilitation interactions should be sought and carried out in this group, and they should be aimed at shaping a sense of responsibility, which is not only linked to participation in post-sentence mediation, but first of all, to the purpose of serving a penalty of deprivation of liberty.

Keywords: redress; post-sentence mediation; social rehabilitation programme; perpetrators of domestic violence; persons serving a penalty of deprivation of liberty; effectiveness of social rehabilitation programmes